

ISBN-978-93-84021-59-7

Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati
Affiliated

**DR. BABASAHEB AMBEDKAR
MAHAVIDYALAYA, AMRAVATI**

in Collaboration with

TAKSHASHILA MAHAVIDYALAYA, AMRAVATI

U.G.C. SPONSORED

One Day National Interdisciplinary Seminar on

Global Human Society and Human Rights

13 January 2017

Organized By
Department of Sociology

PROCEEDING

U.G.C. Sponsored
One Day National
Interdisciplinary Seminar on

Global Human Society and Human Rights

- **Editor** : Dr. S.B.Bhagat
Principal, Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya, Amravati.
- **Editorial Board :**
  - ◆ Prof. P. L. Ambore ◆ Dr. G. R. Kharkar
  - ◆ Dr. K.M. Akotkar ◆ Dr. P. G. Rathod
  - ◆ Dr. O. S. Bobade ◆ Dr. R. M. Deshmukh
- **ISBN** : 978-93-84021-59-7
- **Published by** : Sugam Prakashan, Amravati.
- **Cover Page Design** : Shri Ashish Deshmukh
- **Typeset and Printed by** : Srujan Computer, Green Park, Amravati.
- **Date of Publication** : 13 January 2017
- **Note :**
  1. The Souvenir is for Private distribution only.
  2. The Editor and the Board of Editors may or may not agree with the thoughts of the writes published in this souvenir. It is the sole responsibility of the writer in case of authenticity of their paper.
- **© All the rights are reserved by the publication.**

INDEX

Sr. No.	PARTICULAR (ENGLISH SECTION)	Page No.
1	HUMAN RIGHTS AND THE INDIAN CONSTITUTION Dr. Mallu Padwal	1
2	GLOBALIZATION AND HUMAN RIGHTS Dr. Meena K. Rokade	6
3	INDIAN CONSTITUTION AND ITS ENFORCABILITY IN INDIA Dr. Bhagyashree A. Deshpande	8
4	SOCIAL MOVEMENTS AND HUMAN RIGHTS Asst. Prof. A. N. Gawande	11
5	REALITIES OF WOMEN'S STATUS AND HUMAN RIGHTS Asst. Prof. Prakash Mhaskey	13
6	EDUCATION AND HUMAN RIGHTS Dr. Nilima Ambadkar	15
7	HUMAN RIGHTS & CHILD LABOUR Asst. Prof. K. S. Fulzele	19
8	MEDIA AND HUMAN RIGHTS Chaitanya A. Ghuge	20
9	WILLIAM SHAKESPEARE'S THE TEMPEST INFRINGES HUMAN RIGHTS Asst. Prof. Rajesh Anandrao Ade	23
10	ROLE OF MEDIA IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN INDIA Umesh A. Ghuge	24
11	THE ROLE OF HUMAN RIGHTS AGAINST CHILD LABOUR Mr. Astik S. Rangneniwar	27
12	VIOLATION OF LABOUR RIGHTS IN THE CONTEXT WITH HUMAN RIGHTS Dr. J. M. Akotkar	29
13	HUMAN RIGHTS IN INDIA WITH SPECIAL REFERENCE TO SOCIAL MOVEMENTS AFTER INDEPENDENCE Prof. Anjali R. Klath	31
14	INDIAN CONSTITUTION AND HUMAN RIGHTS Asst. Prof. Sandeep M. Hadole	34
15	EDUCATION AND HUMAN RIGHTS Mr. Vivek N. Dhoke, Miss. Sneha R. Wasnik	37
16	CONCEPT OF HUMAN RIGHTS Dr. Prabhakar N. Ladhe	39
17	HUMAN RIGHTS AND IMPORTANCE OF EDUCATION Dr. Rajshree Meshram	42
18	GLOBAL HUMAN SOCIETY AND HUMAN RIGHTS Dr. Aruna S. Wadekar	44
19	GLOBALIZATION AND HUMAN RIGHTS Dr. Madhuri Y. Kopolwar	46

20	HUMAN RIGHTS OF WOMAN IN INDIA Dr. Vandana Ingle, Dr. Lalita Punnyaa	50
21	EDUCATION AND HUMAN RIGHTS Asst. Prof. D. H. Lokhande	52
22	THE ROLE OF MEDIA TO PROTECT HUMAN RIGHTS Aarti D. Ghuikhedkar	55
23	THE EVOLUTION OF HUMAN RIGHTS Dr. Prakash Deshmukh	56
24	EFFECT OF GLOBALIZATION ON HUMAN RIGHTS Dr. D. P. Parate	58
25	RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND HUMAN RIGHTS AN ANALYSIS Dr. Usha N. Patil	60
26	GENDER BASED DISCRIMINATION PRACTICES IN EDUCATION AND VIOLATION OF ED. Mr. Kuldeepsingh Rajput	64
27	IMPACT OF HUMAN RIGHTS ON ECONOMICAL DEVELOPMENT Asst. Prof. Naval Patil	67
28	IMPACT OF GLOBALIZATION AND RECENT DIGITAL ERA ON GLOBAL HUMAN SOCIETY Dr. Rajkumar M. Sharma	68
29	CRIME AGAINST CHILDREN IN INDIA AND VIOLATION OF CHILD RIGHTS Mahgesh Bhutade	70
30	JUDY BRADY- VOICE OF FEMININE HUMAN RIGHTS Mr. Shitalbabu A. Tayade	73
31	IMPACT OF TECHNOLOGY OF THE ASPECTS OF HUMAN RIGHTS Dr. Sangita R. Bihade	75
32	HUMAN RIGHTS FOR WOMEN EMPWERMENMENT AND GENDER EQUALITY Ku. Vandana R. Khakre	78
33	INTERNATIONAL HUMAN RIGHT COMMISSION: FUNCTIONS H.S. Sontakke	80
34	HUMAN RIGHTS AND DALIT ATROCITIES IN INDIA Shuddhodhan P. kamble	82
35	STUDY ON PROBLEMS OF CHILD LABOUR ON RURAL AREAS Nita Honrao	84
36	HUMAN RIGHT EDUCATION AND ITS IMPACT ON HIGHERN EDUCATION Dr. Rajesh U. Burange	87
37	SPORT GENDER EQUITY IN SPORT AND PHYSICAL ACTIVITY POLICY Dr. S.T. Prasad	90
38	LITERATURE AND HUMAN RIGHTS Dr. Varsha E. Gawande	92
39	HUMAN RIGHTS AND INDEAN CONSTITUTION: GENDER EQUITY IS PART OF EQUALIT Dr. Varsha Deshmukh	93

अ.क्र.	अनुक्रमणिका	पेज क्रमांक
४०)	मराठी स्वकथने , आजचे वास्तव आणि मानवाधिकार एक शोध प्रा.डॉ.पुनम अभ्यंकर	१७
४१)	महानुभाव पंथाचा मानवतावादी दृष्टिकोन प्रा.डॉ.सुशीला धाबे	१००
४२)	मानवाधिकाराच्या परिप्रेक्षातून दारिद्र्य: एक आर्थिक अध्ययन प्रा. प्रितेश भा. पाटील	१०१
४३)	भारतात मानवी हक्क: वास्तव आणि उपाय प्रा.मजीत अ. पठाण	१०३
४४)	भारतीय राज्यघटनेतील मानवाधिकार आणि बालकामगारांची स्थिती प्रा.सुधीर मारोतराव गोटे	१०६
४५)	भारतीय संविधानातील मानवी हक्कांची बांधिलकी प्रा.अशोक एस.राठोड	१०८
४६)	मानवी हक्कांच्या संरक्षण आणि संवर्धनात सुसंस्कृत समाजाची भूमिका प्रा.नितु जीवनराव शेंडे	११०
४७)	संविधानाच्या परिप्रेक्षातून महिला मानवाधिकार प्रा.व्ही.एम.मुधाने	११४
४८)	जागतिकीकरण आणि मानवाधिकार प्रा.राजेश एच.माथुरकर	११६
४९)	मानवाधिकार व बालकामगार प्रा.राखी इंगळे	११७
५०)	मानवाधिकार आणि भारतीय संविधान-एक दृष्टिक्षेप डॉ.बळीराम परशराम अवचार	११८
५१)	मानवी हक्क संरक्षणात विधी सेवा प्राधिकरणाची भूमिका डॉ.भालचंद्र रुपराव देशमुख	१२१
५२)	मानवी हक्कांची अंमलबजावणी प्रा.नितीन माणिकराव बिहाडे	१२३
५३)	मानवी अधिकारांच्या अंमलबजावणीत भारताचे योगदान प्रा.डॉ.अरुण मुकुंदराव शेळके	१२५
५४)	पाली साहित्यातील मानवाधिकारांची उपयोगिता प्रा.डॉ.रेखा वानखडे	१२६
५५)	सामाजिक चळवळी व मानवाधिकार प्रा.मोतेवार अरविंद सूर्यकांत	१२८
५६)	हिंसामुक्त जीवनाचा अधिकार आणि भारतीय स्त्रियांची सद्यःस्थिती प्रा.भगवान पांडुरंग फाळके	१२९
५७)	शिक्षण आणि मानवाधिकार प्रा.डॉ.गजानन गोपाळराव हेरोळे	१३३
५८)	मानवाधिकार जागतिकीकरण व पर्यावरण कु.वनिता पुंडलिकराव पोकळे	१३५

९८) मानवी हक्क आणि स्त्री प्रा.कोकीळा ए.गावंडे (देवतळे)	२१९
✓ ९९) मानवाधिकार संरक्षणात पोलिसांची भूमिका प्रा.दीपक राघोजी दामोदर	२२०
१००) केतन पिंपळापुरे यांच्या कवितेतील मानवी मूल्ये डॉ.कमलाकर पायस	२२२
१०१) सामाजिक चळवळी आणि मानवाधिकार प्रा.डॉ.गोवर्धन शालीग्राम गावंडे	२२५
१०२) बालकांचे हक्क व आदिवासींमधील कुपोषणाचे वास्तव डॉ.विवेक जी.सिरस्कार	२२८
१०३) मानवाधिकार आणि शिक्षण कैलास बी.बोरसे	२३१
१०४) स्त्रियांची वास्तविक स्थिती आणि मानवाधिकार प्रा.दिनकर आत्माराम चव्हाण	२३३
१०५) शिक्षण आणि मानवाधिकार प्रा.डी.बी.पवार	२३४
१०६) बालकामगार आणि मानवाधिकार एस.एन.देशमुख	२३६
१०७) बालकामगार आणि मानवाधिकार प्रा.आनंद गोमाजी चव्हाण	२४०
१०८) शिक्षण आणि मानवाधिकार प्रा.प्रमोद बा.चोबितकर	२४२
१०९) सामाजिक चळवळी आणि मानवाधिकार डॉ.किशोर उत्तमराव राऊत	२४५
११०) नव्वदोतरी कवयित्रीच्या कवितेतील मानवाधिकाराचा सूर: एक शोध प्रा.डॉ.शोभा रोकडे	२४८
१११) मानवाधिकार आणि आजचा भारतीय समाज प्रा.पी.एल.अंबोरे	२५०
११२) मानवाधिकारांच्या संरक्षण व संवर्धनात प्रसार माध्यमांची भूमिका डॉ.वनिता ना.काळे, डॉ.अमित गावंडे	२५१
११३) संत गाडगेबाबा यांच्या विचारातील मानवाधिकार प्रा.डॉ.पी.जी.राठोड	२५३
११४) मानवाधिकाराच्या कक्षा आणि ग्रामीण कादंबरी प्रा.डॉ.विनोद नामदेव इंगळे	२५५
११५) सार्वजनिक ग्रंथालय : ग्रंथ शिफारस समिती आणि मानवाधिकाराचे वाचन साहित्य उमेश अशोकराव खडसे	२५६
११६) मानवाधिकार आणि अखिल भारतीय अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीची भूमिका - एक अध्ययन सुयोधन देशमुख	२५८

मोजण्यात आल्या आहेत देवदासी प्रथेला कायद्याने बंदी आहे.

१०) कौटूंबिक पातळीवर स्त्रीचा छत्र होतो तो घरगुती मामला आहे असे म्हणून पुर्वी सर्वजन त्याकडे दुर्लक्ष करीत स्त्री निमुटपणे व असहायतेने हा छत्र सहन करीत असे आता मात्र कौटूंबिक स्तरावरील छत्रालाही कायद्याने जबर शिक्षा ठरविण्यात आली आहे.

११) स्त्रियांवर होणाऱ्या कोणत्याही प्रकारच्या अन्यायासंबंधी दाद मागण्यासाठी राष्ट्रस्तरावर व राज्यस्तरावर महिला आयोगाची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

निष्कर्ष -

महिलांच्या संरक्षणासाठी संवैधानिक तरतुदी असूनही वास्तविक स्थिती वेगळीच आहे. भ्रूणहत्या शिक्षकन्या हत्या, कुटूंबात

मुलीच्या शिक्षण व आरोग्याची होणारी हॅंडसांड, हुंडाबळी कौटूंबिक हिंसा ह्या घटना सतत घडतातच त्यासाठी समाजाचे मानसीक परिवर्तन होणे महत्वाचे आहे. कायद्याने मानवी हक्क स्त्रीला दिले पण तीला त्यांचा उपयोग घेऊ देण्यासाठी सर्व स्तरावर समाजमन बदलायला हवं.

संदर्भ -

१) व्यक्तीमत्व विकास - इयत्ता नववी नवनित पब्लिकेशन

२) भारतीय स्त्री जीवन - डॉ. लीला पाटील, मेहता पब्लिशिंग हाऊस नागपूर

३) आधुनिक युरोप ना.सी. दिक्षीत पिंपळापुरे प्रकाशन, नागपूर

४) युगसाक्षी साहित्य - डॉ. यशवंत मनोहर श्रेयस प्रकाशन वरोरा जि. चंद्रपूर.

मानवाधिकार संरक्षणात पोलीसांची भूमिका

प्रा. दिपक राघोजी दामोदर.

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख,

मातोश्री शांताबाई गोटे महा. वाशिम

“अहवर्यं जिवातु भेषम्म स्मर्नो आस्ति व्दिपते

सम चतुष्पदे ओम शांती, ओम शांती, शांती...”

ऋग्वेदातील या श्लोक नुसार पृथ्वीतलावरील मानव, सर्व जीव-जंतू तथा वनस्पतींना जीवन जगण्याचा, स्वतःचा विकास करण्याचा समान अधिकार आहे. ज्या माध्यमातून लोकांमध्ये परस्पराविषयी सद्भावना निर्माण होतील व समाजात शांतता व सुव्यवस्था राहील. ऋग्वेदातील या श्लोकचा अर्थ मानवाधिकारापेक्षा निश्चीतच वेगळा नाही. तसेच हा श्लोक मानवाधिकार विचार परंपरेची प्राचिनता स्पष्ट करणारा आहे.

कोणत्याही सभ्य अथवा विकसीत समाजाच्या मुळ आधार अथवा मानवाचे मौलिक अधिकार म्हणजे मानवाधिकार होय. अशी मानवाधिकाराची सामान्यपणे व्याख्या केली जाते. हेरॉल्ड लॉस्की यांच्या मते, “अधिकार हे मानवी जीवनाचा असा भाग आहे, की ज्यांच्याशिवाय कोणतीही व्यक्ती आपल्या व्यक्तीत्वाचा विकास करू शकत नाही.” तर जॅक डोल्नली यांच्या मते, “शाब्दिक अर्थाने मानवाधिकार व्यक्तीला मानव या नात्याने प्राप्त होतात तर भौगोलिक या अर्थाने ते समान व अहस्तांतरिय असतात.” या व्याख्यांवरून असे स्पष्ट होते की, मानवाधिकाराशिवाय व्यक्तीचा विकास अशक्य आहे व ‘जगा आणि जगु घा हे मानवाधिकाराचे मुख्य तत्व आहे.

आजचे भौतिकवादी युग व्यक्तीवादी प्रवृत्तींना खतपाणी घालणारं युग आहे. परिणामस्वरूप अनेक सामाजिक समस्यांची निर्मिती समाजात झाली असल्याचे दिसून येते. आज जो तो केवळ स्वतःपुरताच विचार करीत आहे. त्यामुळे अपराधी प्रवृत्ती वाढल्या आहेत. मानवाधिकाराच्या हननाचे

प्रमाण वाढले आहे. त्यामुळे आज पोलीस प्रशासनासमोरील आव्हाने वाढली आहेत. नागरिकांच्या मानवाधिकारांचे जतन करून समाजामध्ये शांतता व सुव्यवस्था प्रस्थापित करण्यामध्ये पोलीसांची भूमिका अनन्य साधारण महत्वाची आहे. दुसरीकडे मानवाधिकार उल्लंघनाबाबतच्या आकडेवारीचा विचार केल्यास असे दिसून येते की, पोलीसांच्याव्दारेच मानवाधिकारांचे सर्वाधिक उल्लंघन झाले आहे. सन १९९३ ते २०१३ या वीस वर्षांच्या कालावधीत राष्ट्रीय मानव आयोगाकडे एकूण १२,८४,८५६ एवढ्या मानवाधिकार उल्लंघनाबाबतच्या तक्रारी आल्या आहेत. यापैकी सर्वाधिक तक्रारी पोलिसांविरुद्धच्या आहेत. ज्यांचा आकडा तब्बल ३,७७,३९६ एवढा आहे. ज्यांचे प्रमाण २९.३७ टक्के एवढे आहे. यापैकी २,०७,०८९ तक्रारी कायदेशीर कारवाही करण्यास पोलिस अपयशी ठरल्याबाबतच्या आहेत. ९९,५७७ तक्रारी पोलिसांव्दारे अधिकाराचा दुरुपयोग केल्याबाबतच्या आहेत. तर ७०,७०३ तक्रारी पोलिसांनी खोट्या गुन्ह्यांत गुंतविल्याबाबतच्या आहेत. आकडेवारी जरी खरी असली तरी मानवाधिकार संरक्षणात पोलीसांचेच योगदान सर्वात मोठे आहे हे ही नाकारता येत नाही. मानवाधिकार संरक्षणात पोलीसांच्या भूमिकांचे विश्लेषण करणे हा प्रस्तुत शोधनिबंधाचा मुख्य उद्देश आहे.

पोलीस स्टेशनमधील मानवाधिकार

१. पोलीस स्टेशनमध्ये जो कोणी पिडीत व्यक्ती येईल त्याची योग्य कलम अंतर्गत तक्रार दाखल केली जाईल तसेच त्यास प्रथम सुचना रिपोर्ट (एफ.आय.आर.) ची एक प्रत निशुल्क दिली जाईल. (पोलीस रेग्युलेशन)

२. पोलीस स्टेशनमध्ये आणल्या जाणाऱ्या व्यक्तीसोबत मारपीट अथवा

अमाननीय व्यवहार केला जाणार नाही. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

३. जर एखाद्या व्यक्तीला साक्षीदार या हेतूने बोलाविले गेले असेल तर योग्य प्रवास भाडे दिले जाईल. (कलम (१६०)२ सी.आर.पी.सी.दंड प्रकीया संहिता)

४. अटक झालेल्या व्यक्तीला अटकेचे कारण सांगितले जाईल. (कलम (१५०)दंड प्रकीया संहिता)

५. अटक करण्यात आलेल्या व्यक्तीला चौबिस तासांच्या आत न्यायालयात हजर करावे लागेल. (कलम (१६७) दंड प्रकीया संहिता)

६. अटक करण्यात आलेल्या व्यक्तीला जेव्हा पोलीसांच्या ताब्यात ठेवले जाईल तेव्हा नियमानुसार जेवन तथा इतर सुविधा दिल्या जातील. (पोलीस रेग्युलेशन)

७. ताब्यात घेतलेल्या व्यक्तीला न्यायालयात हजर करतांना, तुरुंगात नेतांना, जोपर्यंत न्यायालयाची आदेश मिळत नाही तोपर्यंत हातकडी लावली जाणार नाही. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

८. पोलीस कस्टडीत ठेवण्यात आलेल्या व्यक्तीला ४८ तासात वैधकीय चाचणी करीता नेण्यात येईल. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

९. अटक करण्यात आलेल्या व्यक्तीला अटकेच्या वेळी गंभीर अथवा सामान्य दुखापत झाली असल्यास अशा व्यक्तीची वैधकीय तपासणी करण्यात येईल. वैधकीय अहवालावर पिडीत व्यक्ती व पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या सहया असतील. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

१०. अटक झाल्यानंतर अटक झालेल्या व्यक्तीच्या नातेदारांना अटक करण्यात आलेल्या व्यक्तीची सुचना शक्य असल्यास टेलीफोन व्दारा अथवा लिखित पत्राव्दारे देण्यात यावी. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

११. जर पोलीस कस्टडीत एखाद्या अपराध्याचा मृत्यू झाला असेल तर ताबडतोब त्याची माहिती राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोगाला देण्यात येईल. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

१२. जर एखाद्या अपराध्याकडून काही वस्तु ताब्यात घेतल्या असतील तर त्याची पावती त्यास दिली जाईल. (कलम ५१, दंड प्रकीया संहिता)

१३. कोणत्याही व्यक्तीची चौकशी करतेवेळी पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या वर्दीवर त्याच्या नावाची नेमप्लेट असणे जरूरी आहे. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

१४. कोणत्याही महिलेला पोलीस स्टेशनमध्ये विनाकारण रोकता येणार नाही.

१५. चौकशी दरम्यान पोलीस स्टेशन मध्ये आलेल्या महिलांसोबत अभद्र किंवा अश्लील भाषेचा वापर करता येणार नाही. बलात्कारपिडीत महिलेसोबत उच्च कोटीची संवेदनशिलता दाखविण्यात यावी. महिला पोलीसांच्या उपस्थितीतच त्यांची तक्रार दाखल केली जाईल. असे संभव नसल्यास महिला आरक्षीच्या उपस्थित तक्रार निश्चित केली

जाईल. (माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार)

१६. जर अपराधी महिला तिच्या बाळास स्तनपान करणारी असेल तर ती तिच्या बाळाला सोबत घेवून जावू शकते.

१७. जर अपराधी महिला गर्भवती असेल तर तिला ताबडतोब जमानत दिली जाते.

१८. सूर्यास्तानंतर महिला अपराधीला अटक करता येत नाही.

वरील सर्व मानवी अधिकार पोलीस स्टेशन सोबत अनेक कारणामुळे संबंध येत असलेल्या सामान्य नागरिकांसाठीचे आहेत. पोलीसांकडून या सर्व अधिकारांचे जतन व्हावी ही सामाजाची अपेक्षा असणे अगदी सहाजिक आहे. मात्र १)पोलिसांमधील वाढती अपसंस्कृती २)अतिरिक्त कार्यभार ३)अत्यल्प वेतन ४)मानसिक खचकीकरण ५)सुविधांचा अभाव ६) लोकांचा पोलिसांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन ७)सुरक्षेचा अभाव ८)पोलीस कार्यवाहीत राजकीय नेत्यांचा वाढता हस्तक्षेप ९)सामान्य जनतेकडून मिळणारा अत्यल्प प्रतिसाद यासारख्या अनेक कारणामुळे पोलीसांकडून मानवी अधिकार पायदळी तुडविले जातात. ज्या लोकांना कायद्याचे ज्ञान नाही अशा लोकांच्या मानवाधिकारांचे उल्लंघन होण्याची शक्यता अधिक असते. तर कायद्याचे ज्ञान असणाऱ्या व्यक्तींच्या बाबतीत मात्र पोलीसांकडून जाणिवपूर्वक मानवाधिकारांचे जतन केले जाते. कायद्याचे ज्ञान असणाऱ्या व्यक्तीसोबत जर नियमानुसार व्यवहार होत नसेल तर अशावेळी ती व्यक्ती मानवाधिकारांचे होत असलेले हनन याबाबत आपला आवाज उठवू शकते. म्हणून सामान्य जनता आपल्या अधिकाराप्रती जागृत असली पाहिजे.

भारतीय पोलीस निष्ठुर, क्रूर, निर्दयी आहे, भल्या मानसाने पोलीस स्टेशनची पायरी चढू नये, 'पोलीसांशी न दोस्ती ना दुश्मनी बरी.' असा जनसामान्य पोलीसांविषयीचा दृष्टीकोन अजुनही बदलेला दिसून येत नाही. पोलीसांची नकारात्मक छवी जनमानसात रुजलेली आहे. त्यामुळे पोलीसांना जनतेचे पाहिजे ते सहकार्य मिळत नाही. पोलीस व जनता यांच्या परस्पर सहकार्यातून सर्वांग सुंदर अशा समाजाची निर्मिती केली जावू शकते. अशा समाजात जनतेचे पोलीसांवर तर पोलीसांचे सामान्य जनतेवर विशेष लक्ष तथा नियंत्रण असेल. अशा समाजात मानवाधिकारांचे हनन होण्याची शक्यता खुपच कमी असते. म्हणून मानवाधिकारांच्या जतनासाठी पोलीस व सामान्य जनता यांच्यात सामंजस्यपूर्ण वातावरण असणे आवश्यक आहे.

निष्कर्ष :

१) सामान्य नागरिक व पोलिसांच्या परस्पर सहकार्यातून मानवाधिकारांचे जतन करता येते.

२) मानवाधिकार संरक्षणाच्या अनुषंगाने पोलीस सुधारणा होणे आवश्यक आहे.

३) पोलिसांच्या कार्यभाराला कमी करण्यासाठी वाढत्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात पोलिसांची संख्या वाढली पाहिजे.

४) कायद्याचे ज्ञान नसणाऱ्या व्यक्तींच्या मानवाधिकारांचे उल्लंघन होण्याचे प्रमाण अधिक आहे.

संदर्भ :

- १) पुलिस विज्ञान (त्रैमासिक पत्रिका), संपादक-दिवाकर शर्मा, पुलिस अनुसंधान एवं विकास ब्यूरो, नई दिल्ली, जुलाई-सितम्बर, २००९
- २) मानवाधिकार विश्वकोश ६ (पुलिस और मानवाधिकार)-डॉ.कृष्ण कुमार शर्मा, अर्जुन पब्लिकेशिंग हाउस, नई दिल्ली, २०११
- ३) मानवाधिकार विश्वकोश ४ - डॉ.कृष्ण कुमार शर्मा, अर्जुन पब्लिकेशिंग

हाउस, नई दिल्ली, २०११

- ४) मानवी हक्क व जबाबदग्या - प्रा. चंद्रकांत मिसाळ, ओम व्हीजन अँकेडमी, पुणे, २०११
- ५) भारतीय प्रजातंत्र और पुलिस- पुष्पलता तनेजा, सुनिल साहित्य सदन, नई दिल्ली, २०११
- ६) दैनिक लोकमत - मंगळवार दि. १० डिसें. २०१३
- ७) दैनिक लोकमत, मंथन - रविवार दि. २० जुलै. २०१३